

L-interest ta' James Somerville (1777-1860) fl-ilsien Malti

Mario Cassar

James Somerville, riċerkatur espert u kollezzjonist tal-antikitajiet, kien Skoċċiż minn Glasgow li kellu konnoxxenza tajba tal-Malti. Qabel ma wasal Malta, kien Viċi Konslu tal-Maestà Tiegħu fi Tripli. Somerville beda l-karriera ċivili tiegħu f'pajjiżna fl-1817 bħala Maġistrat Ġenerali; biss, is-sena ta' wara nħatar Maġistrat tal-Għassa (wara Archibald Dalzell) u Kollettur tat-taxxi f'Għawdex. Fl-1819 sar Kummissarju għall-iskrutinju tax-xhieda, u fl-1822 laħaq Kollettur tas-sisa u d-dwana. Hu temm xogħlu bħala Maġistrat fl-1834.¹ Jingħad li kien maħbub ħafna min-nies.

Il-miġja tiegħu f'Malta kompliet tkebbes fih l-interest assidwu li kellu fl-arkeologija. Kien bl-inizjattiva tiegħu u ta' John Otto Bayer² li ġew skavati l-fdalijiet preistoriċi tax-Xagħra (magħrufa bħala l-Brockdorff Circle) u tal-Ġgantija f'Għawdex. Somerville, minhabba li ma kienx infurmat biżżejjed, kien jemmen li dawn l-imqades kienu Feniċi. George Whitmore,³ li qatta' xi snin hawn Malta bejn l-1811 u l-1829, ħalla l-memorji tiegħu fuq il-proċess kollu tal-iskavar; dan ix-xogħol bażikament seħħ fis-snin 1821-23. Minkejja li ma jsemmix lil Somerville, żgur li kien jafu mill-qrib.

F'Għawdex, Somerville laqa' għandu lid-Duka Hermann Ludwig Heinrich Pückler-Muskau (1785-1871), kittieb u vjaġġatur Ġermaniż, li baqa' magħruf l-aktar bħala *connoisseur* tal-arti u disinjatur tal-ġonna. Id-Duka għamel żjara f'Malta għall-aħħar tal-1835; u fl-1840, ippubblika fi Stuttgart id-djarji

tiegħu, *Südsölicher Bildersaal*, dwar dak kollu li osserva. Matul il-mawra tiegħu f'Għawdex, ma naqasx li jmur jara l-fdalijiet preistoriċi tax-Xagħra u l-Ġgantija, u apprezza ħafna l-ospitalità tal-eks maġistrat għal Għawdex li kien il-gwida affidabbli tiegħu.⁴ Pückler-Muskau jikteb li għamel kemm-il tentattiv biex is-sit jiġi esproprijat. Izid li Somerville kien issuggerixxa lill-Gvern jixtri l-art li kienet tiswa f'tit mijiet ta' dollari Spanjoli. L-awtoritajiet offrew 100 dollaru anqas mis-somma li talab is-sid; it-tranzazzjoni falliet, u l-post spicċa vvandalizzat. Id-Duka jgħidilna li ra b'għajnejh it-tkissir ta' dawn il-fdalijiet mill-bdiewa tal-lokal.⁵

Somerville kien miżżewweġ mara Griega minn Kreta jisimha Maria; minnha kellu żgur erbat ibniet. Hi mietet fil-31 ta' Lulju 1836. Wara li romol, reġa' żżewweġ fit-22 ta' Ottubru 1839, din id-darba lil xebba mill-Belt, Agata Monreal, li minnha kellu, minn tal-anqas, żewġ subien. L-indirizz tiegħu f'Malta kien 198, Triq l-Ifran, il-Belt Valletta, sewwasew fid-dar fejn qabel kien jgħammar George Ogilvie. Huwa miet fis-17 ta' Frar 1860, fl-ghomor ta' 83 sena.⁶

Somerville u l-Malti⁷

Aktar tagħrif siwi fuq Somerville jagħtihulna r-Rev. S.S. Wilson, li kien l-aġent Protestant tal-London Missionary Society fil-Greċja u Malta bejn l-1819 u l-1835.⁸ Fil-ktieb tiegħu *Sixteen Years in Malta and Greece* hu jiddeskrivi l-interessi kolti u eklettici ta' Somerville li laqa' lil Wilson f'daru stess.⁹ Wilson jimplika li Somerville kien tgħallem xi f'tit Għarbi meta kien għadu Tripli; għaldaqstant, ma kinitx sorpriża li hawn Malta beda jinteressa ruħu fi lsienna. Bħal ħafna residenti u viżitaturi Ingliżi ta' żmien, kien jemmen li l-Maltin kienu etnikament imnisslin mill-Feniċi, anki jekk jtkellmu xorta ta' Għarbi 'korrott'. Somerville insista mal-kittieb li f'wiehed mill-irġula Għawdxin kienu jtkellmu lingwa li ma tinftehem minn hadd.¹⁰ B'dawn id-dettalji Wilson donnu ried jassigurana kemm Somerville kien interessat fl-ilsien Malti.

L-Iskočič Alexander Malcolm¹¹ żar Malta fis-snin 1827-28 u matul mawra ta' ħmistax f'Għawdex iltaqa' ma' Somerville. Fil-memorji tiegħu *Letters of an Invalid from Italy, Malta and the South of France* (ippubblikat wara mewtu fl-1897) mhux biss jgħid li ltaqa' ma' Somerville personalment imma saħansitra jgħid li dan kiteb dizzjunarju tal-Malti ta' 30,000 kelma kif ukoll grammatika ħafifa.¹² Tal-ewwel biċċa xogħol għandna evidenza banda oħra, iżda l-attribuzzjoni tat-tieni hi dubjuża.

Ibda biex, Wilson ma jsemmi ebda xogħol minnhom; jgħid biss li f'Malta hu stess ippubblika grammatika ċkejkna tal-Malti fl-istamperija tal-Missjoni.¹³ Jista' jkun, għalhekk, li Malcolm attribwixxa din il-grammatika lil Somerville bi żball; jekk le, allura, qed nitkellmu fuq żewġ pubblikazzjonijiet differenti. L-għan ta' xogħlijiet simili kien li jipprovdu taġġlim elementari fil-vernakular, biex imbagħad iservu ta' mezz li bih il-poplu rurali u illitterat seta' jitgħallem xi ftit Ingliż ukoll. Wilson iżid li fl-istess kunterest, il-missjunarju Metodista John Keeling (1785-1857) kien ippubblika ktieb tal-qari bil-Malti bil-kliem korrispondenti bl-Ingliż, jismu *Ktib Yl Quari* [sic].¹⁴ Kienet moda diffuża kemm fost l-iskulari kif ukoll fost id-dilettanti Ingliżi li kienu jżuru nhawi differenti tal-Mediterran li jikkompilaw vokabularji jew elenki lessikografiċi għal raġunijiet edukattivi u missjunarji, jew sempliċiment għall-interess personali taġġhom, mingħajr l-intenzjoni ta' pubblikazzjoni.¹⁵

Hu x'inhu, l-iskop ta' din il-grammatika (jew ktieb ta' qari elementari) jidher tassew modest f'din id-dizzjunarju 'monumentali' li kkompile Somerville fis-snin għoxrin. Hadd ma jaf x'sar minnu dan il-manuskritt li jixhed il-perseveranza u d-dedikazzjoni tiegħu. Għandna evidenza ċara tiegħu f'katalgu mdaqqas jismu appunt *Catalogue of Books*, stampat fl-1868, li kien offrut għall-bejgħ minn Bernard Quaritch ta' Piccadilly.¹⁶ F'pagna 622 ta' dan il-katalogu nsibu din in-nota:

9102. (Somerville). *English-Italian-Maltese Dictionary, with supplement, stout folio, neat MS of 1000 pp. containing upwards of 60,000 Maltese representatives for so many English words, hf. bd. from the library of the Malta Protestant College. £3. 10s. Circ. 1820.*

A most valuable MS. No work so extensive as this exists in print on the same subject.

Din ir-referenza hija illuminanti daqskemm hi problematika. Qabelxejn, in-numru ta' kliem ikkompilat (60,000) ma jirrikonċiljax man-numru mogħti minn Malcolm (30,000). Fis-sew, iż-żewġ ċifri jidhru esagerati; biżżejjed ngħidu li Vassalli, fil-*Ktieb il-Kliem Malti Mfisser bil-Latin u bit-Taljan*, magħruf bħala l-*Lexicon Melitense-Latino-Italum* (Ruma, 1796), kien inkluda biss madwar 18,000 kelma. Hu prattikament impossibbli li Somerville għamel qabża kwantitattiva daqstant impressjonanti. Barra minn hekk, id-data c. 1820 tidher bikrija wisq. Id-data li jagħti Griffiths, c. 1827, hija aktar plawsibbli, sewwasew għax Malcolm kiteb dwar id-dizzjunarju wara li żar Malta fl-1828.

Iż-żewġ xoghlijiet ta' Somerville (jekk verament kienu tnejn) jistgħu jingħaddu bħala mitlufa. Jeżistu dubji serji dwar kemm tabilhaqq kiteb grammatika ċkejtna tal-Malti. Min-naħa l-oħra, id-dizzjunarju, appuntu għax baqa' manuskritt, sa jibqa' ferm diffiċli biex nintraċċawh. Jista' jkun li jinsab l-Ingilterra għand xi kollezzjonist jew għand il-werriet dirett ta' dak l-individwu li kien xtrah għal tliet liri u għaxar xelini wara l-1868.

Noti

- 1 Giovanni Bonello, "The Gozo Megalithic Sites: Early Visitors and Artists", *Maltese Prehistoric Art 5000–2500 BC*, ed. Anthony Pace (Malta, 1996) 29n. Ara wkoll ittra tal-istess awtur fis-*Sunday Times [of Malta]* tal-4/8/96.
- 2 Il-Logutenent-Kurunell Bayer serva f'diversi karigi f'Għawdex: Kmandant Militari (1816), Maġistrat Ġenerali (1817), Uffiċjal Ċivili Ewlieni (1819), u Logutenent-Gvernatur (1823). Miet fl-1826.
- 3 Il-Kurunell (aktar tard Ġeneral u Sir) George Whitmore kien arkitett mar-*Royal Engineers*. Il-hidma tiegħu hawn Malta hi aktarx marbuta mar-ridekorazzjoni tat-Teatru Manoel fl-1812 u l-pjanta tal-isptar navali ta' Bighi. Għal tagħrif bijografiku dwaru, ara l-artiklu ta' Paul Xuereb fil-ktieb *Encounters with Malta*, ed. Petra Bianchi u Peter Serracino-Inglott (Malta, 2000) 231-33.
- 4 Pückler-Muskau hallielna wkoll tpingija bil-pinna tal-maġistrat u l-familja tiegħu. Għal tagħrif bijografiku dwaru, ara l-artiklu ta' Thomas Freller fil-ktieb *Encounters with Malta* 245-247.
- 5 Bonello 21.
- 6 Tagħrif miġbur mis-sit elettroniku <http://www.maltafamilyhistory.com>.
- 7 Tagħrif issinteżizzat minn żewġ ittri tassew interessanti ta' Donald Sultana u Victor G. Griffiths li deher fis-*Sunday Times [of Malta]* tal-11/8/96.
- 8 S. Sheridan Wilson ha post ir-Rev. Isaac Lowndes; kien anki membru tas-Socjetà Letterarja ta' Ateni; kien habib hafna ta' Dr Cleardo Naudi; u sakemm dam hawn Malta kkonkluda tajjeb li lsienna kien forma ta' Gharbi Saraċen. F'Malta stess ippubblika wkoll il-ktieb *Gli elementi della lingua inglese, ragionata per servire da compagno al legista, al commerciante ed al viaggiatore* (1831).
- 9 L-isem shih tal-ktieb tiegħu huwa *A Narrative of the Greek Mission or, Sixteen Years in Malta and Greece, including tours of the Peloponnesus, in the Aegean and Ionian Isles with remarks on the religious opinions, moral state, social habits, politics, language, history, and lazarettos of Malta and Greece* (Londra, 1839).
- 10 Wilson 96.

- 11 Dan kien aktarx Alexander Malcolm Wale (1794-1884), qassis Protestant u membru akkademiku ta' St John's College, Cambridge. Kien ukoll vigarju ta' St Michael's and All Angels mill-1830 sakemm miet.
- 12 Tagħrif mislut minn ittra ta' Victor G. Griffiths fis-*Sunday Times [of Malta]* tat-28/7/96. Fil-ktieb tiegħu, Malcolm jagħti rendikont iddettaljat tas-soġġorn tiegħu f'Malta – rendikont ta' 223 paġna.
- 13 Wilson 99. Donald Sultana jgħid li din kienet l-istamperija taç-Church Missionary Society (CMS) iżda fil-fatt il-London Missionary Society (LMS) kellha l-istamperija tagħha. Ara Olvin Vella, "The Church Missionary Society Press (1822-1844) and the Cultivation of the Maltese Language", *Treasures of Malta*, xii 3 (2006) 37.
- 14 Wilson 100. Keeling, membru tal-Wesleyan Missionary Society, kien attiv f'Malta fis-snin 1824-32, u bl-ghajnuna tal-Professur Cleardo Naudi (1781-1837), li kien ikkonverta għall-Protestantiżmu, kien ha hsieb it-traduzzjoni tat-Testment il-Ġdid u ta' testi reliġjużi ohra mill-Ingliż għall-Malti. Ara N.D. Denny, "British Temperance Reformers and the Island of Malta 1815-1914", *Melita Historica*, ix 4 (1987) 331. Issa nafu li fl-1831 il-Wesleyan Missionary Society harget *Ktieb il-Qari għat-Tfal*, imfassal fuq l-ortografija ta' Vassalli, filwaqt li fl-1832 harget *Ktieb il-Qari fuq Bosta Hwejjeg, Mahtura minn Kotba Kattoliçi*, b'test parallel bil-Malti u bl-Ingliż.
- 15 Hekk kien għamel pereżempju John Cam Hobhouse, il-ħabib ta' Lord Byron fil-Greċja meta kkompila miklem tal-Albaniz. Nafu b'dizzjunarji simili jew listi ta' kliem miġbura fi Sqallija, id-Dalmazja, l-Illirja, u l-inħawi mbieghda tal-Imperu Ottoman.
- 16 Kopja ta' dan il-katalgu kienet f'idejn is-Sur Patrick Formosa, almenu sal-1996.